

Hoogveen

Meesterwerk
van de
Nederlandse
natuur

FOTO GERT-JAN VAN DUINEN

Veenbulten in het Wierdense Veld, dat zich de laatste decennia herstelt dankzij vernattingmaatregelen.

FOTO JORAN THELEMANS

Door stikstofneerslag in het Overijsselse hoogveengebied groeit er veel pijpenstrootje (een grassoort).

NATUUR

Heel bescheiden groeit het hoogveen weer

Bijna al het hoogveen is verdwenen uit Nederland. Op het Wierdense Veld in Twente groeit het weer. „Natuur is geen overbodige luxe.“

Door onze medewerker **Nienke Beintema**

Een lage decemberzon schijnt over het Wierdense Veld. André Jansen staat midden in het drassige terrein. Het veenwater komt bijna tot de rand van zijn laarzen. De ecohydroloog bukt en neemt een ragfijn plantje tussen zijn vingers. „Snavelbies“, zegt hij. „En daar: eenarig wollegras. En veenpluis. En dit, het allerbelangrijkste: levend veenmos. Daaraan kun je zien dat het hier de goede kant opgaat.“ Het sponzige, gifgroene veenmos groeit overal rond onze laarzen. Her en der liggen diepere plasjes met zwartbruin water. Tussendoor steken kniehoge veenbulten omhoog, waarop dop- en struikhei groeit. „Dit is een heel bijzondere wereld“, zegt Jansen, met een blik richting de weidse horizon. „Totaal afwijkend van de rest van Nederland.“

Het Wierdense Veld ligt tussen Nijverdal en Almelo, gevlijd tegen een zandige stuwwal uit de voorlaatste ijstijd. Twintig jaar geleden was het op sterven na dood. Verdroogd als gevolg van drinkwaterwinning en ontwatering van de omliggende landbouwgronden; vermet door het

neerslaan van stikstof bij elke regenbui. Nu is het veen zich bescheiden aan het herstellen. De stikstof daalt nog altijd neer, maar de verdroging is afgenomen. Een paar ontwateringsloten zijn gedempt, de waterwinning is gedeeltelijk verplaatst, en diepe schotten in het veen houden wegstromend water tegen. Het effect is goed te zien, vindt Jansen.

Daarmee is het Wierdense Veld een van de voorzichtige succesverhalen in het boek *Hoogvenen*, dat vorige maand verscheen. Het boek is samengesteld door Jansen, die werkt bij Stichting Bargerveen, en Ab Grootjans, emeritus-hoogleraar landschapsecologie aan de Rijksuniversiteit Groningen. Zij en hun 56 mede-auteurs behandelen samen alle achttien Nederlandse hoogveengebieden, van het Drentse Fochteloërveen tot het Mosterdveen op de Veluwe en van het Aamsveen op de Duitse grens tot de Brunssumse vennen in Zuid-Limburg.

„Vroeger ging ik met een vriendje op de fiets naar het Korenburgerveen, een halve dag fietsen, om zonnedauw te zoeken. Dat was wat, als we dat vonden!“ vertelt Jansen. „Prachtig vond ik ze, dit soort land-

schappen. En nu nog steeds.“ Hij denkt even na om het goed te kunnen verwoorden. „Die weidsheid, die variatie in kleuren en structuren. Die stilte. Die wuivende velden met veenpluis en wollegras. En dan die diepsteenrode kleur van dat hoogveenveenmos, *Sphagnum magellanicum*. Zo ongelooflijk mooi.“

Hoogvenen zijn levende landschappen, zo vertelt Jansen, die steeds veranderen en zichzelf reguleren. Ze voeden van oudsher de verbeelding en spelen een grote rol in onze volkscultuur. Legendes van ‘witte wieven’ die reizigers het moeras in lokten; diepe putten waarin je spoorloos kon verdwijnen; het ‘meisje van Yde’, dat leefde rond het jaar nul en een eeuw geleden boven water kwam. „En onze rijkdom als land danken we voor een groot deel aan onze hoogvenen“, zegt Jansen. „Turf winnen betekende goud verdienen.“

De grootschalige turfwinning begon rond het jaar 1100. Zo’n duizend jaar daarvoor bestond half Nederland uit veen. Een miljoen hectare daarvan was hoogveen: veen dat zo ver de hoogte in is gegroeid dat het alleen nog wordt gevoed door regenwater. Een steeds compactere veenbodem

voorkomt dat te veel regenwater wegzakt. Daardoor is het hoogveen van nature heel nat en arm aan voedingsstoffen. „Je treft er niet veel soorten planten en dieren aan, maar wel heel karakteristieke“, vertelt Jansen, terwijl we ons behoedzaam soppend van veenbult naar veenbult verplaatsen. „Allelei veenmossorten, le- vermossen, kleine veenbes, lavendelheide. Bijzondere vlinders en libellen. Goudplevieren en bosruiters. Die laatste zijn in Nederland allebei uitgestorven.“

De vorm van een bolle lens

Aan de randen van het hoogveen, dat in doorsnede de vorm heeft van een bolle lens, is de compacte veenlaag afwezig. Daar kan het zure veenwater zich wel mengen met het mineraalrijke grondwater. In die overgangszone, die Jansen omschrijft met de Zweedse term ‘lagg’, tref je een veel grotere soortenrijkdom aan, ook weer met kenmerkende soorten. „Zoals beenbreek en gageel“, zegt hij. „En bokjessteenbreek. Die is bij ons uitgestorven. En speerwaterjuffers, bijna weg. In Zweden heb je nog uitgestrekte stukken lagg. Prachtig zijn die. Zo afwisselend en kleurrijk.“

Rond 1900 stopte de grootschalige turfwinning. (Jansen: „Godzijdank kwam de steenkool.“) De winning van turfmolm ging nog een tijdlang door, voor de tuinbouw. Al met al resteert van onze miljoenen hectare hoogveen nu zo’n 1 procent – in grootte vergelijkbaar met de stad Utrecht. Daarvan heeft slechts 10 hectare het karakter van ‘actief hoogveen’: hoogveen dat zo gezond is dat het de hoogte in kan groeien. „Actief hoogveen was bijna helemaal verdwenen“, vertelt Jansen. „Er waren nog een paar piepkleine snippers in het Bargerveen bij Emmen en het Witterveld bij Assen. Nu vind je het ook weer een heel klein beetje in andere hoogveenrestanten. Zoals hier, in het Wierdense Veld.“

Dat is te danken aan herstelmaatregelen die in de vorige eeuw op gang kwamen. Zo werd het Wierdense Veld in 1975 een natuurgebied. Het was grotendeels dichtgegroeid met bos; dat werd gekapt. In de jaren 90 kwam de waterhuishouding in beeld. „De aanleiding was niet natuurbescherming“, benadrukt Jansen, „maar de slechte kwaliteit van het grondwater. Er zaten te veel meststoffen in. Plus kalk en aluminium, die waren uitgespoeld door de inwerking van verzuurd regenwater. Dat was een probleem voor de drinkwatervoorziening.“ Het drinkwaterbedrijf en het Landschap Overijssel wilden de waterhuishouding van het hele gebied verbeteren. Herstel van het hoogveen hoorde daarbij.

„Wat heeft een halve eeuw hoogveenherstel ons nu gebracht?“ vraagt Jansen zich hardop af, terwijl de zon boven het veld door een donkere wolkenpartij heen breekt. „In veel hoogvenen is de degradatie stopgezet en heeft vernatting plaatsgevonden. In laagtes neemt het veenmos weer toe. Op een paar plekjes ontstaat weer actief hoogveen, dat vanuit de laagtes over zijn omgeving heen kan groeien. Heel bescheiden, maar het is een begin.“

Toch kan het volgens Jansen nog veel beter. Daarom raakt de stikstofdiscussie hem zo diep. Hij wijst met een brede armzwaai naar de zee van pijpenstrootjes, de grassoort met de goudgele stulmen die niet thuishoort in arme biotopen maar die hier

wel welig tiert. „Het is hier nog steeds veel te voedselrijk“, zegt Jansen. „Wist je dat het Wierdense Veld op de lijst staat van natuurgebieden die ze nu misschien willen schrappen? In Europa bungelen wij ergens helemaal onderaan als het gaat om het percentage beschermde natuur. Om dat te zeggen: het kan nog wel wat minder... Hoeveel ruimhartigheid hebben wij dan voor zaken die in de verdrukking zitten?“

Hoogveen heeft buffers nodig

We staan weer hoog en droog op de weg en rijden buitenom naar de oostkant van het Wierdense Veld. Weliswaar zijn in het natuurgebied al enkele kleinere afwateringsloten gedempt, maar hier loopt een brede, diepe sloot die nog altijd water afvoert – uit de landbouwgrond, maar ook uit het aangrenzende hoogveen. Jansen zou die sloot het liefst meteen gedempt zien, maar dat zit er voorlopig niet in. „Het is duidelijk dat hoogvenen bufferzones nodig hebben, zonder intensieve landbouw“, zegt hij. „Maar dat is een eindeloos gesteggel. Het is volstrekt begrijpelijk dat de boeren niet staan te juichen, maar ik vind dat we daar met zijn allen een oplossing voor moeten vinden.“

Wat voor oplossing dan? „Dat we uiteindelijk de maatschappelijke kosten gaan meeberekenen bij alles wat we doen“, antwoordt Jansen zonder aarzelen. Hij somt de elementen op: we moeten de werkelijke prijs gaan betalen voor ons voedsel. Stoppen met die focus op de export van landbouwproducten, met bijbehorende subsidiëring. Zorgen dat ondernemen alleen nog loont als je duurzaam omgaat met het landschap. Dus niet eindeloos blijven bemesten en ontwateren, zoals nu de standaard is. „Dat betekent innoveren“, stelt hij. „De landbouw aanpassen aan het landschap, in plaats van andersom. Nieuwe vormen van landbouw ontwikkelen, op natte gronden, met andere gewassen en innovatieve technologie. In Duitsland zijn ze daar al mee aan het experimenteren.“

Waarom eigenlijk? Moeten we niet gewoon accepteren dat Nederland te dichtbevolkt is om economie en natuur te laten

samengaan? „Natuur is geen overbodige luxe“, antwoordt Jansen. „Onze geschiedenis is verweven met veen. Zijn wij dan niet in staat, in ons rijke Nederland, om dat allerlaatste restje te bewaren? Het is belangrijk cultureel erfgoed. Net als onze historische binnensteden: die breken we toch ook niet af omdat ze niet zouden samengaan met een dynamische economie?“ We betalen miljoenen voor een originele Rembrandt, zo vervolgt hij zijn vergelijking. „Onze vennen zijn de absolute meesterwerken van de Nederlandse natuur. Hier willen óók heel veel mensen naar kijken.“

Landschapspijp. Die term valt een aantal malen in *Hoogvenen*, en Jansen gebruikt hem nu ook. „Je moet oogkleppen dragen om niet voortdurend geconfronteerd te worden met uniforme lelijkheid“, zegt hij. „Die variatie van die karakteristieke landschappen, die zijn we grotendeels kwijt. De een houdt van cou-

lissenlandschap, de ander van een rijkdom aan kleuren, weer een ander houdt van hoogteverschillen. Dat alles is in Nederland bijna helemaal uitgevlakt. Je moet er toch niet aan denken dat je nergens meer mooi kunt wandelen? Alleen al daarom vind ik het een verplichting om deze landschappen te herstellen.“

En dan is er nog iets: verdroogd veen stoot veel van het broeikasgas koolstofdioxide uit – in heel Nederland nu evenveel als een kolencentrale. In een actief hoogveen daarentegen wordt voortdurend koolstofdioxide vastgelegd als biomassa, in de vorm van veenpakketten. Hoogveenherstel is dus in ieders belang. „Het kán“, zegt Jansen. „Dat zien we hier. En het loont.“ Zijn glimlach komt terug en hij een laatste blik over het veld werpt. „Kijk nou hoe die zon daarop schijnt. Die afwisseling met dat water... Dat blijft toch fantastisch.“

Actief hoogveen wordt gevoed door regenwater en blijft verticaal groeien

